

SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ POSTIŽENÝCH DOMÁCÍM NÁSILÍM

LENKA WESTPHALOVÁ

Právnická fakulta Univerzity Palackého Olomouc, katedra občanského a
pracovního práva

Abstract in original language

Příspěvek se zabývá postavením dítěte jako oběti i jako svědka domácího násilí. Rozebírá možnosti ochrany ze strany orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Zamýšlí se komplexně nad možnostmi poradenství, právních nástrojů a nabízených služeb ze strany orgánu sociálně-právní ochrany ve spolupráci s intervenčními centry.

Key words in original language

Orgán sociálně-právní ochrany dětí; domácí násilí; syndrom CAN.

Abstract

This contribution describes the position of social-protection authority in the Czech Republic, concentrating principally upon domestic violence. The author is thinking about how can be the cooperation between this authority and intervention centre.

Key words

Social-protection authority; domestic violence; syndrome child abuse and neglect.

1. DOMÁCÍ NÁSILÍ

Společenský jev, který souhrnně nazýváme domácí násilí, je nežádoucí a má vážné důsledky na fyzický i psychický stav a rozvoj všech zúčastněných. Pokud jsou účastníky děti, je možné říci, že již jen skutečnost, že dítě je svědkem domácího násilí, má to velmi závažné následky na jeho společenský vývoj a toto lze dokonce považovat za týrání dítěte. Proto je na tento komplexní a složitý problém nutno nahlížet komplexně, interdisciplinárně, tedy z pohledu psychologie, medicíny, sociální práce a samozřejmě i z pohledu práva, jak trestního, tak správního i soukromého.

Pojem domácího násilí je možno definovat různě, půjde zejména o fyzické, psychické, sexuální, ekonomické a jiné násilí v soukromí, tedy mimo kontrolu veřejnosti mezi členy rodiny, nejčastěji mezi osobami blízkými, tedy mezi manželem a manželkou, druhem a družkou¹, rodiči a dětmi,

¹ Partnerské násilí se objevuje mnohem častěji, například v Olomouckém kraji šlo v roce 2009 o 54 případů partnerského domácího násilí a o 18 případů mezigeneračního domácího násilí. U mezigeneračního násilí nejde jen o násilí na dětech, ale v 1/4 případů i o násilí na

popřípadě mezi prarodiči a vnuky. Nejde o vzájemné napadání, ale o opakované, dlouhodobé a stupňující se násilí jednoho člena rodiny vůči druhému. Jde tedy o akt jednostranný, násilná a ohrožená osoba si nikdy nemění role.

2. DÍTĚ JAKO OBĚŤ DOMÁCÍHO NÁSILÍ

Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (syndrom CAN - Child Abuse and Neglect) je definován jako poškození tělesného, duševního i společenského stavu a vývoje dítěte (popřípadě způsobení smrti dítěte), které vznikne v důsledku jakéhokoli nenáhodného (i když může jít jak o vědomé, tak o nevědomé) jednání rodičů nebo jiné dospělé osoby, jež je v dané společnosti hodnoceno jako nepřijatelné. Jde o soubor negativních důsledků špatného zacházení s dítětem. Tyto příznaky mohou vzniknout následkem aktivního ubližování nebo nedostatečné péče, kdy dítě trpí zanedbáváním jeho důležitých životních potřeb. Jak je zřejmé z názvu, jde o poškození vzniklé týráním, zneužíváním či zanedbáváním dítěte. Různé způsoby ubližování mohou vést k rozdílným důsledkům, a proto lze odlišit problémy vzniklé deprivací (tj. nedostatečným uspokojováním různých potřeb), týráním, ať už fyzickým (nadměrné tělesné trestání, bití, odpírání jídla nebo odpočinku) nebo psychickým (odmítání dítěte, ponižování dítěte, citové deptání a vydírání dítěte)² a sexuálním zneužíváním (toto může mít podobu všech sexuálních praktik). Dítě nejčastěji poškozují jeho rodiče, eventuálně další členové rodiny, popřípadě vychovatelé, pokud jsou k němu necitliví a bezohlední, pokud je podřizují nebo využívají k uspokojení vlastních potřeb. Toto chování lze chápat jako zneužití fyzické síly či psychické nadřazenosti a moci dospělého nad biologicky závislým dítětem.³

Závazek České republiky zabývat se těmito problémy vyplývá z čl. 19 Úmluvy o právech dítěte⁴. Jde o vytváření opatření k ochraně dětí před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, urážením nebo zneužíváním

rodičích a prarodičích. V tomto roce bylo také zaznamenáno, že 79 nezletilých dětí bylo přítomno domácímu násilí. Viz výroční zpráva Střediska sociální prevence Olomouc, [http://ssp-ol.cz/media/2/File/Vyrocní_zprava_SSP_2009\(2\).doc](http://ssp-ol.cz/media/2/File/Vyrocní_zprava_SSP_2009(2).doc), citováno dne 3. 11. 2010

² Otázka je, kde je hranice normálního výchovného působení rodičů na dítě a kde začíná týrání dítěte. Dle ustanovení § 31 odst. 2 zákona o rodině mají rodiče právo užít přiměřených výchovných prostředků tak, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a jakkoli ohroženo jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Česká společnost je spíše tolerantní k praktikám používaným ve výchově dítěte, čeští rodiče ani děti nepovažují bití dítěte za týrání. In: Vágnerová, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2008, 2. vydání, s. 611

³ Vágnerová, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2008, 2. vydání, s. 593

⁴ Sdělení Federálního ministerstva zahraničí č. 104/1991 Sb.

(včetně sexuálního), zanedbáváním nebo nedbalým zacházením, trýzněním nebo vykořisťováním. Tato opatření by měla podle Úmluvy zejména zahrnovat vytvoření sociálních programů zaměřených na poskytnutí nezbytné podpory dítěti a těm, jimž je svěřeno.

Povinnost orgánu sociálně-právní ochrany zabývat se těmito případy vyplývá ze skutečnosti, že děti postižené domácím násilím jsou buď přímou obětí domácího násilí nebo jsou svědkem domácího násilí. Děti jako přímá oběť jsou definovány v ustanovení § 6 odst. 1 písm. a) bod 2. a 3. zákona o sociálně-právní ochraně dětí⁵, jde tedy o děti, jejichž rodiče neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti nebo nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti. Dále jde o děti podle ustanovení § 6 odst. 1 písm. e) téhož zákona, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění nebo je zde podezření ze spáchání takového činu. Jde tedy o děti, které jsou ohrožené syndromem CAN, tedy o děti týrané, zneužívané a zanedbávané. Syndrom CAN je diagnózou, kterou může vyslovit dětský lékař⁶.

Ministerstvo práce a sociálních věcí vypracovalo na jaře 2010 metodické doporučení pro postup orgánů sociálně-právní ochrany dětí v případech domácího násilí č. 3/2010. Tento příspěvek z tohoto doporučení částečně vychází, zachovává jeho členění a případně jej doplňuje.

Možností, jak se orgán sociálně-právní ochrany dětí může o těchto dětech dozvědět, je několik. V prvé řadě orgány sociálně-právní ochrany dětí jsou povinny tyto děti *vyhledávat a vést je ve své evidenci*⁷. Vyplývá to z ustanovení § 10 odst. 1 písm. a) zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Tato povinnost je stanovena obecnímu úřadu, který, pokud nejde o obecní úřad obce s rozšířenou působností, musí tuto skutečnost následně oznámit obecnímu řadu obce s rozšířenou působností, do jehož obvodu náleží.

Dále na tyto děti může *upozornit jakákoli fyzická osoba* dle ustanovení § 7 odst. 2 zákona o sociálně-právní ochraně dětí. O takové osobě musí orgán sociálně-právní ochrany zachovávat dle ustanovení § 57 odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně mlčenlivost. Samozřejmě i *dítě* může požádat orgán sociálně-právní ochrany o poskytnutí pomoci při ochraně svého života a

⁵ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v současném znění

⁶ Viz metodické opatření Postup lékařů primární péče při podezření ze syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, Věstník ministerstva zdravotnictví č. 3/2008. Celou problematikou domácího násilí se zabývá metodické opatření Postup lékařů při poskytování zdravotní péče osobám ohroženým domácím násilím, Věstník MZ ČR 3/2006.

⁷ Vedení spisové dokumentace je upraveno v ustanoveních § 54 a následujících zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

dalších svých práv (ustanovení § 8 odst. 1). Dítě má právo požádat o pomoc i bez vědomí rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte. Dále *rodič* (ustanovení § 9 zákona o sociálně-právní ochraně dětí) může orgánu sociálně-právní ochrany dětí poskytnout informace o dítěti ohroženého syndromem CAN a požádat OSPOD o pomoc při řešení této situace⁸. V praxi půjde většinou o rodiče, kteří se dozví o tom, že jejich dítě je zneužíváno, popřípadě týráno a oni toto oznámení z různých důvodů neučinili dříve, ať již o tom nevěděli nebo se obávali oznámit tuto skutečnost.

Další způsob zjištění skutečností, že dítě je obětí domácího násilí je z oznámení *subjektů, které mají zákonnou oznamovací povinnost* v ustanovení § 10 odst. 4 zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Jde o ostatní státní orgány, osoby pověřené výkonem sociálně-právní ochrany dětí, školy a školské zařízení, popřípadě další zařízení určená pro děti a zdravotnická zařízení, tedy lékař. V těchto případech je lékař zproštěn povinnosti zachovávat mlčenlivost. Zdravotnické zařízení je také povinno dle ustanovení § 10 odst. 5 zákona o sociálně-právní ochraně dětí zajistit zaznamenání vzniku úrazu. Tento záznam musí provést osoba doprovázející dítě nebo dítě samo, dostavilo-li se k lékaři samo a jestli je to možné s ohledem na jeho věk a rozumovou vyspělost. Pokud charakter zranění neodpovídá popisu vzniku úrazu, je lékař povinen tuto skutečnost v záznamu uvést. Tento záznam je lékař povinen zaslat obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností.

Metodický pokyn ministerstva zdravotnictví týkající se postupu při podezření na syndrom CAN⁹ navíc ukládá lékařům mimo jiné, aby neprodleně telefonicky informoval o svém podezření OSPOD. Způsob, datum ohlášení a jméno pracovníka OSPOD, kterému podezření nahlásil, zaznamená lékař do zdravotnické dokumentace dítěte. Na výzvu OSPOD předá lékař výpis ze zdravotnické dokumentace s popisem nálezu. Tento výpis je zpoplatněn v souladu s ustanovením § 15 odst. 10 zákona č. 47/1998 Sb., o veřejném zdravotním pojištění.

Každý, kdo se dozví o trestném činu týrání svěřené osoby (ustanovení § 198 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník), je povinen takový čin oznámit policejnímu orgánu nebo státnímu zástupci, jinak se dopouští trestného činu neoznámení trestného činu (ustanovení § 368 trestního zákoníku).

Pokud Policie České republiky ze své činnosti zjistí, že dítě je obětí domácího násilí, je také povinna tuto skutečnost bez ohledu na její kroky

⁸ Viz metodické doporučení MPSV č. 3/2010 k postupu orgánů sociálně-právní ochrany dětí v případech domácího násilí

⁹ Metodický pokyn MZ č. 6/2008

sdělit orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Místně příslušným je obecní úřad obce s rozšířenou působností v místě trvalého pobytu dítěte. Naopak pokud se orgán sociálně-právní ochrany dozví o tom, že dítě je obětí domácího násilí, je povinen tuto skutečnost sdělit Policii ČR i tehdy, když jednání nevykazuje znaky trestného činu.

Pokud orgán sociálně-právní ochrany dítěte zjistí, že dítě je přímou obětí domácího násilí, je povinen tuto situaci prověřit a rozhodnout se, zda provede další opatření. Tím může být v první řadě zejména povinnost obecního úřadu působit na rodiče, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti a dále projednat s nimi odstranění nedostatků ve výchově dítěte (ustanovení § 10 odst. 1 písm. b) a c). Rodiče jsou přitom dle ustanovení § 53 odst. 2 zákona o sociálně-právní ochraně dětí povinni s orgány sociálně-právní ochrany spolupracovat, na výzvu orgánu se dostavit k jednání a poskytnout nezbytné informace. Za porušení této povinnosti jim orgán může uložit pořádkovou pokutu do 20 000 Kč.

Dalším krokem k poskytnutí ochrany dítěti ohroženému domácím násilím bude v závislosti na věku a rozumové vyspělosti tohoto dítěte zjištění jeho vnímání situace. Tento pohovor musí být veden velmi citlivě, aby se situace dítěte v rodině ještě více nezhoršila. Tento pohovor by měl být veden bez přítomnosti rodičů (ustanovení § 8 odst. 2 zákona o sociálně-právní ochraně dětí) například ve škole nebo v jiném prostředí, kde lze zajistit nerušený rozhovor.

Orgán sociálně-právní ochrany je povinen poskytnout rodičům poradenskou činnost, která bude v případě, že jeden rodič spolupracuje a snaží se situaci řešit, spočívat pravděpodobně zejména v pomoci formulace návrhu na svěření dítěte do péče jednoho z rodičů a stanovení výživného pro dítě, řešení úpravy bydlení, zajištění školní docházky dítěte, odkázání na možnou pomoc intervenčního centra, která se může týkat poskytnutí bydlení nebo odborné pomoci. Dle ustanovení § 12 odst. 1 je orgán sociálně-právní ochrany dětí oprávněn uložit rodičům povinnost využít odborného poradenského zařízení, pokud ji rodiče nezajistili a orgán ji předtím doporučil. Při řešení situace v případech domácího násilí mohou být v rodině různé konstelace. Buď jde o zanedbávání dítěte rodiči nebo týrání rodiči, popřípadě sexuální zneužívání rodiči nebo ostatními členy rodiny (zejména nový partner matky, ale může jít i o otce dítěte, popřípadě vzdálenějšího příbuzného).¹⁰ Pokud pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí budou komunikovat s pachatelem i s obětí domácího násilí, musí mít na paměti, že oběti většinou situaci zlehčují a naopak pachatelé

¹⁰ Rodina není v žádném právním předpise definována, budeme tedy vycházet ze sociologické definice, tedy že jde o malou skupinu osob spojených manželskými nebo příbuzenskými vztahy a společným způsobem života. In: Hrušáková, M., Králíčková, Z. *České rodinné právo*. Brno: Doplněk, 2006, 3. vydání, s. 9

odmítají nabízenou pomoc. Zejména v případech sexuálního zneužívání dítěte, ale i v případech týrání dítěte je rozhodující chování matky, která je většinou další obětí nebo jen svědkem domácího násilí. Její chování může rozhodujícím způsobem ovlivnit průběh i řešení situace. Matka může buď dítěti poskytnout jednoznačnou ochranu i za cenu konfliktu v rodině, popřípadě i rozpadu rodiny. Nebo matka není schopna situaci řešit, popírá, že by se něco takového mohlo stát nebo se snaží uchovat si partnera i za cenu, že zneužívá jejich dítě. Úlohou orgánu sociálně-právní ochrany dětí je vysvětlit matce, že opatření, která jí navrhne, mají sloužit k zabezpečení ochrany dítěte i matce. Opatření orgánu sociálně-právní ochrany dětí by neměla probíhat bez vědomí matky, nicméně není k nim potřeba jejího souhlasu.

Po vyhodnocení celé situace může orgán sociálně-právní ochrany podat návrh na soud. Může se jednat o:

- návrh na nařízení předběžného opatření dle ustanovení § 76a OSŘ,
- podnět soudu k nařízení předběžného opatření dle ustanovení § 76 odst. 1 písm. a) a b), k zajištění zatímní výchovy a výživy, popřípadě styku s dítětem,
- návrh na omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti,
- návrh na svěření dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc
- návrh na nařízení ústavní výchovy.

Rodič, který odejde ze společného obydlí s dítětem je povinen tuto skutečnost oznámit orgánu sociálně-právní ochrany dětí (ustanovení § 53 odst. 2 písm. b), na druhou stranu je však orgán povinen dle ustanovení § 57 odst. 1 zachovávat mlčenlivost o místu pobytu rodiče, který se stal obětí domácího násilí v rodině s dítětem. Tato informace by se tedy neměla stát součástí spisu. Násilný rodič je sice nositelem rodičovské zodpovědnosti a má právo se s dítětem stýkat, nicméně pokud styk tohoto rodiče s dítětem bude ohrožovat zájmy dítěte, lze tento styk redukovat ba písemnou či telefonickou podobu.¹¹

¹¹ Například Úmluva o styku s dětmi č. 91/2005 Sb. m. s. definuje styk velmi široce, považuje za něj nejen pobyt u oprávněné osoby, ale také jakoukoli komunikaci mezi dítětem a oprávněnou osobou, popřípadě i jen poskytnutí informace o dítěti oprávněné osobě. Stejně tak Úmluva o právech dítěte č. 104/1991 Sb. v článku 9 stanoví, že dítě má právo na styk s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy dítěte.

3. DÍTĚ JAKO SVĚDEK DOMÁCÍHO NÁSILÍ

Za ohrožené dítě se považuje i dítě, které dle ustanovení § 6 odst. 1 písm. g) zákona o sociálně-právní ochraně dětí je ohrožováno násilím mezi rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte. Již samá přítomnost dítěte při násilí mezi rodiči může být považována za psychické týrání dítěte. Dítě má na konfliktním vztahu otce a matky emoční účast, prožívá pocity strachu a často cítí i zodpovědnost za násilí v rodině.¹²

Pokud policista provedl tzv. vykazání osoby, která ohrožuje osobu, která s ní bydlí ve společném obydlí, je povinen podle ustanovení § 47 odst. 3 zákona č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky zaslat kopii úředního záznamu o vykazání do 24 hodin od vstupu do obydlí intervenčnímu centru, soudu příslušnému k rozhodnutí o vydání předběžného opatření dle ustanovení § 76b OSŘ. Dále pokud ve společném obydlí žije nezletilá osoba, je povinen policista zaslat kopii úředního záznamu o vykazání i příslušnému orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Tady je tedy návaznost zjištění domácího násilí Policií ČR a následného oznámení orgánu sociálně-právní ochrany, že je zde dítě, které je svědkem domácího násilí.

4. SPOLUPRÁCE ORGÁNU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY S INTERVENČNÍMI CENTRY

Intervenční centra jsou zřizována jako specializovaná zařízení sociálních služeb pro osoby ohrožené domácím násilím. Mají povinnost spolupracovat a také koordinovat poskytování pomoci s jinými orgány, jako je Policie ČR, orgány sociálně-právní ochrany, obcemi, popřípadě jinými orgány veřejné správy. Služby, které intervenční centra poskytují, mohou být v této formě: ambulantní, terénní a pobytové. Poskytují se zdarma, zahrnují i sociálně-terapeutické činnosti, poskytnutí pomoci ohrožené osobě. Kromě služeb intervenčního centra je možné využít i jiných sociálních služeb, jako například telefonické krizové pomoci, azylových domů apod. Úloha orgánu sociálně-právní ochrany dětí a intervenčního centra se může překrývat, nicméně je důležité, aby orgán jen neposlal ohroženou matku s dítětem do intervenčního centra, ale aby s intervenčním centrem vzájemně konzultoval způsob a rozsah poskytnuté pomoci rodiči s nezletilým dítětem.

5. ZÁVĚR

Lze se domnívat, že současná právní úprava obsahuje dostatečné možnosti zásahu a pomoci orgánu sociálně-právní ochrany dětem ohroženým nebo postiženým domácím násilím. Nicméně nemálo důležité je praktické plnění těchto povinností ze strany orgánu tak, aby bylo důsledné a opravdu hájilo

¹² Blíže také Melicharová, D. *Dítě jako svědek a oběť domácího násilí*. In Acta iuridica Olomucensis, Vol. 1, 2005, No 2, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, s. 64

zájem dítěte. Je proto třeba, aby sociální pracovníci byli v této problematice školeni a aby jejich přístup byl citlivý, ale i rozhodný, protože oběť domácího násilí nemá na situaci takový náhled jako nezávislý odborník.

Literature:

- Vágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Portál, 2008, 872 stran
- Hrušáková, M., Králíčková, Z. České rodinné právo. Brno: Doplněk, 2006, 398 stran
- Hrušáková, M. a kol. Zákon o rodině, komentář. Praha: C.H.Beck, 2009, 558 stran
- Metodické doporučení MPSV č. 3/2010 k postupu orgánů sociálně-právní ochrany dětí v případech domácího násilí
- Metodický pokyn MZ č. 3/2008 k postupu lékařů primární péče při podezření na syndrom CAN

Contact – email

lenka.westphalova@upol.cz